

84(3)-632.1/6
У-435

**БОРИС
УКАЧИН**

**АРГЫМАКТЫН
МАҢЫ**

БОРИС УКАЧИН

АРГЫМАКТЫН МАНЫ

✓
(Алт)
Д-435

900453

АЛТАЙДЫҢ БИЧИКТЕР ЧЫГАРАР
ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫНЫҢ
ТУУЛУ АЛТАЙДАГЫ БОЛУГИ . 1973

Горно-Алтайская
областная
БИБЛИОТЕКА.

84/2=632.1/6-5

С (Алт)

У. 435

У $\frac{0743 - 015}{M138(03) - 73} 96 - 73$

5-464-AM

ўни там ла тыгып, художественный улы там ла ۆзўп турганы, алтай поэзияны ичкери јолго чыгарарга ама-дап, ол кўп иштенип турганы биске, ончо алтай поэт-терге, сўўнчилў ле јарамыкту. Борис Укачин мынан да ары кўп иштер эдер, кўп једимдерге јединер, алтай поэ-зиянынг нерезин кўдўрер ле ончо кычыраачыларды сўўн-дирер деп мен иженип турум.

Аржан АДАРОВ.

АРГЫМАКТЫҢ МАНҢЫ

Аргымак!

Сенин оттый, октый манын
Бийик јеримде јит ле эрчимдү.
Јүгүрик аттын жаркынду магы
Комустын, топшуурдын күүзиндий эркиндү.

Аргымак!

Ай билдирлү кеп-сүрин
Алтайлар јайаган чөрчөктө.
Эрдин изү жүрек түбннен
Эрјине табылган — сен чөкдбө!

Ат ла мылтык качаннын качан да
Эр кижинин бүдерде энчизи.
Адазы јажап, өлөр алдында
Уулы алатан тѳс баркызы.

Ат-эрјине јаражы керегинде
Кайчылар кандый куулгазын таппаган!
Сүүш ле кыстын јаражы керегинде
Јаңыс, байла, мынайда айдылган...

Катап ла тозын... сууны чачылтып,
Ыраакта карандап, кем де учуртат.
Элчи кандый табышты таркадып,
Алтайды айланып, бүгүн мантадат?

Айса, тойдың, јарыштын элчизи
Аракы-чеген азып баштайтан?..

Айса, кара түбектин калжу белгези,
Атты ээртеп, мылтык алатан?..

Аргымак!

Туйгактарыңнын тунгак тибиртиле кожо
«Аврора» атканы угулган Алтайга.
Октын суулты, жуучыл кожон
Жонымды көдүрүп, баштаган тартышка.

Ол тушта мааны да кызыл,
Жуучыл бойы да, сөстөри де кызыл...
Жал жастанып, аттар да жыгылган,
Жен жастанып, эрлер де жыгылган...

Аргымак!

Сен түбекти жарлап, 41 жылда
Тууларга кысталган журттарла мантаган.
Ырызымнан айрып, өскө талага
Адамды айылынан жажына апарган...

Бу амыр өйлөрдө городтон тайгага
Жай ла келгенде, жедип барадым.
Атка узак минбей жүреле
Атка мингемде, адамды санайдым.

Каракол-Бажында адамнын чакызы...
Араайын тымып, жанында турадым.
Адым киштеп, жер чапчыза,
Та пенин де учун кунуга түжедим.

Алтай жеримде аргымак мангында
Ырыс ла шыра—өйдин салкыны,
А өйлө кожо келген салкында
Албаты-жонымнын агару салымы...

...Телкемдер өдүп, ракеталар жарыжат,
Темир чак деп мыны айдыжат.

Je кулагымда тўней ле туйгактар табыжы,
Je тўней ле тууларда жылкылар киштежи.

Аргымак, аргымак сенин магын
Jўрегимде бирикти темирдин магыла.
Je качан да, качан да ўзўлбес манын
Албатым, Алтайым сени ундыбас!

Аргымак!
Сенин огтый, октый манын
Бийик јеримде эмди де эрчимдў.
Jўгўрик аттын улу магы
Туулардан чўлдўргў чўйилзин эркиндў!

1972—73 jj.

I. БУ ТЕЛЕКЕЙДИ САНАНЗАМ...

Алтай албатым,
Мен сенин
Эң жүгүрик адын болойын,
Аар-калап букаң болойын,
Сенин каруулчык ийдин болойын,
Алкыжын бер, албатым,
Сөстөрүннүн эң сүрлүзүн
Меңе бер, албатым.
Сенин кырларыннын
Бастыра будуктарыла
Менин кажы ла үлгерим будулвын,
Jaан ла кичинек —
кажы ла тушташта
Менин сөзимди чындык кеелезин.
Алтай албатым,
Мен сенин
Очогыннын оды болойын деп,
Jүрегиме эң изүү, эң кызу
Jалбыш бер!
Мен сенин ээн эмес,
Элчин болойын деп,
Эң чындык уулын болойын деп,
Алкап сал мени,
Алтай албатым!

Менин баштапкы сөзим,
Менин калганчы сөзим
Сен керегинде,
Алтай албатым!

1972 ж.

УЛУС ЛА ӨЙЛӨР

Мен бу атомду чакта
Чаган айда чыккам.
Бу атомду чакта
Чакка туштагам.

Жерлик андар
Өлтүрүп жигем,
Жерден көгөзүн де
Казып билгем.

Жаш, кичинек
Уулчак тужымда,
Адаларыс бистин
Жууда тужунда,
Туралар тудуш ла
Карангуй деп бодогом,
Керосин ле тусты,
Картошко ло калашты
Кудай жеринин
Байлыгы деп бодогом.

Мен бир де катап
Сахар жибегем тойо,
Табылза, таарын да
Жип койгодый болгом.

Калаш деп аш
Кандый тату болгон!

Качан да ого
Тойбозым деп бодогом...

Адалар кайда да
Јуу јеринде.
Эртен-энир —
Энелер иште.

Сүүнчи дегени не?..
Байла, эртелеп,
Энези иштег јанары.
Ырыс дегени не?..
Байла, тузакка
Койон түшкени...

Кижининг јүрүми,
Байла, үргүлјиге мындый:
Каткы ас,
Сүүнчи ас,
«Адам» деп айтпас,
Ол — јууда,
Ол — сакылта,
Кбстө — јаш,
Бойын — јаш...

Мен бу атомду чакта
Чаган айда чыккам.
Төрөлим јууда —
Чакка туштагам.

...А бүгүн јангы жыл!
Јаантайын ла
Мындый бол!
Көрзөгөр,
Бу турада,
Бу столдо

Кандый калаш!..
Көрзөгөр,
Улус кандый омок,
Кандый жараш!..

Јаңы жыл —
Јаңы өй!
Мениң уулдарым, байла,
Јүрүм чактың чакка ла
Бу ла мындый деп бодоп јат:
Каткы, ырыс — јажына,
Эне-адазы јанында...
О, өйдин өскөзин,
О, улустың салымын!

Москва, 1958 ј.

●
Мен бийикти сүүйдим,
Эң ле бийик мөңкүнің бажында
Карарып калган турадым.
Мында жайым ла агару,
Менин жүрегиме мында кару.
Жеткерлү жер туку алдымда,
Мен дезе тенгери алдында...

1968 j.

●

Меге јарап јат бүгүн —
Кар, оттор, тун...
Эбире элбек ле кеен кыш,
Көксим телкем ле тыш.

Элгелген карлу оромло,
Түндеги кичинек городло
Тымыкта барарга јакшызын,
Сананарга салдымын!..

Көксиндеги ле шүүлтенге,
Көстин көскө лө бойыгла
Куучындажарга јакшызын!..
Откөн лө өдөтөн јолдорло
Санаанда өт — ол солун!..

1968 ј.

МЕНИҢ ОДЫМ

Тайганың карагуй сынында,
Жалбышту оттын жанында,
Жаныскан мен жададым,
Ээн тымыкты тындайдым.

Күски күрен тайгада
Күйдүрген оттын жаркыны.
Күр көгүстин түбинде
Жүрегимнин жалбыжы.

Жер-телекей үстинде
Одымнан өскө от жоктый.
Жаныс ла менин одыма
Түниле улус жуулгадый.

1969 ж.

МОСКВА

Мен эн ле уур күндеримде,
Москва,
Энемнинг эдегинеиҥ тудунган чылап,
Сеге бүдүп, сенеиҥ тудунадым,
Түбекке де түшсем — Москва,
Макка да јетсем — Москва.
Јастырганыма баштүлер маказырап,
Јолыма түби јок оролор касканда,
Москва,
Сенин сөзинди мен сакыйдым,
Јаңыс ла сеге мен иженедим.

Уур санаалардын ла јолдордын
Учы јок түйүнчектерин чечерим,
Қара төгүннинг ле кату чындыктын
Учы-түбине түгей ле једерим.
Москва,
Мен сенин алдыҥа мун суракту келедим,
Қудайга бүткен кижии чилеп,
Санаамды, күүнимди јажырбай ачадым.

Москва,
Мен сенин алдыҥа Уч-Сүмердий бийик эмес,
Төничектий јабыс ла тымык турадым.
Қарангуй-туйук капчалдый эмес,
Ак јаландый алдыҥа ачыладым.
Мен сенеиҥ јеңил јол сурап келбегем качан да,
Эрге берилген салымды көдүрерим јолымда...

Аткыс чылап, артабаган инем,
Арба чылап, какшабаган инем,
Телекей көдүргөн Москвам,
Теңериге тебилген Москвам!
Онын да учун, Москва,
Мен энг ле уур күндөрдө
Энемнинг эдегинең тудунган чылап,
Сеге бүдүп ле сени ээчип,
Кийининең базадым, Москва!

1973 ж.

Т У С

Бир кáтап жиит уулга
Бийик кырларда Салымы туштаган.
Бир колында сахарлу,
Бирүзинде ачу тусту
Салым уулдан сураган:
— Кажызы керек — талдап ал? —
Тайанганың сенийи,
Таштаганың менийи...

Уул Салымын угала,
Узун санаага бастырган.
Кажызын мыныг алатан,
Кандый каруу айдатан?..
А Салым дезде уулдын
Санаазын узак сакыган.
Жүс чарыпту жолдордын
Жулкүүрин уул талдаган.

Жок ло жерден уулга
Таныш үндер угулган:
— Сахар де! — айылдажы,
— Тус де! — адазы,
Уулдын санаазына кенете
Ундылган чөрчөк угулган:
...Озо-озо, озо чакта,
Отурган улус жок тужында,
Улустын тузы түгенген, —
Уулына адазы айт туртан, —
Уйлар терлү токум жиген,
Улус отурган жер кемирген,

Тустан жаан аш жок дежип,
Кыштый узун жолдор өдүп,
Кыйын-шыра озор көрүп,
Апагаш тусты табарга
Алтай үстин алты айланган,
Жердин үстин жети айланган...
Байла, шак ла онын учун
«Тус ошкош уулым бол» — деп,
Адазы уулына жакып жүртен.

Сананып мынайда турганча
«Сахар ба, тус па?» — деп,
• Салымынын үни угулган,
— Меге тус керек! — деп,
Туйуксынбай, уул айткан.

...Салымынан уул тус алып,
Көп жолдордо, жорукта жүргөн.
Эр кижинин ченелтезин талдап,
Сууга чөңүп — чөңбөгөн,
Отко күйүп — күйбеген,
Ол телекей өдүп, калыктар көргөн,
«Тус» — деп аштын учурын билген,
Татузын ла ачузын билген.

...Ол тус чылап, кар чылап кажайып,
Жагы жедип, өлөр алдында,
— Тус ошкош тузалу кижини — деп,
Тус ошкош бек кижини — деп,
Бойынын жеринин улузы айдышкан—
— Кайран өрөкөн барды! — дежип,
Калганчы жолго карыкчал үдешкен.
Салымын онын ол тушта
Сахар ошкош тату деп,
Бир де кижини айтпаган.

1968 j.

ЖАЙЫМ

Жайым!
Бүгүн тогузынчы май,
Агын суу
Араай жайкангай,
Жас жажарып,
Жай жаңыргай, —
Жайым!
Агаштардын сабалактары
Жасла кожо ээрип,
Чөйрө лө кеен керилип,
Кол-колынан тудужып,
Чанкыр ла ыраак телкемле,
Ак-жарыктын алдыла,
Алтай кырлардын белиле,
Баргылап жат,
Баскылап жат, —
Жайым!..

Жайым! —
Уйлар чирей тебинип,
Уур ла тойу тынгылайт.
Кулундар, кураандар текшилеп,
Энелерин ажыра калыйт.
Көк өлөн
Көк тегерини өрө,
Күннинг торко учуктарын өрө,
Куманак чылап өзүп,
Бийикке өксөп,
Тегериге чыгат, —
Жайым!

Жайым! —

Канаттары, камчы чылап,
Кейде кайдыгып ла сыгырап,
Кушкарштар учкылайт.
Жердин бастыра тындулары, —
Оркөлөри ле когыстары
Ак-жарыкты кайжап,
Бүгүнгү жасты алкап,
Күнзеп текши чыккылайт, —
Жайым!..

Жайым! —

Бүгүн көпөгөш тенери алдында,
Жайым толкулу суунын жанында
Күнге изидинип жадырым,
Жүрүм керегинде сананып,
Жүрегимди тындайдым, —
Бүгүн телекей үстинде
Кызыган грандар жок ошкош,
Кан төгүжип согушка
Калыктар да жок ошкош...
Бастыра ла мындый,
Кеен элбек немедий, —
Жайым!..

Жайым!

Күн чалыйт,
Күүк эдет.
Бүгүн тогузынчы май,
Жаландар ла кырлар жажаргай,
Жүрегимде, —
Жайым!

КУИУП ТЕ ҚАЛЗА, ЖЫГЫЛБАГАН АГАШТАР

Мында коркушту өрт болгон,
Мөңкүлик мөштөр тазырап күйген.
Жерден жалбыш тенериге жеткен,
Жылдыстар кайылып, жерге түшкен.

Түндү-түштү өрт күйген,
Таштары кызып, тайгалар оодылган.
Түндү-түштү жерин корулап,
Жеримнинг улузы мында турушкан.

Күлле кожо күл болуп,
Олордың көбизи мында арткан.
Күйүп те калза, же жыгылбай,
Кезик агаштар арт калган.

Табыжы жок сомдордый арткан
Мөштөр менин жүрегим чочыдат.
Коркушту колдорын тенериге сунуп,
Бүрлерин бедреп тургандый
билдирет.

Ол тужунда өлүп калган
Улустар кенете туруп келгендий.
— Балдарыс, жүрүмис кайда!—дежип,
Телекейге текши кыйгырып
тургандый...

Ак-Сас, 1969 ж.

ТУРАНЫҢ JAНЫНДА ӨСКӨН АГАШ

Уул ағаш отургыскан,
Бойының сынына жетире
Өспөс болор деп коркыган.
Уул тобрак тажыган,
Оны күнүн ле сугарып,
Жаранып өскөнин көрөргө.

Ойто жанбас деп чөккөбөс,
Быжу келер деп иженбес,
Отту, өлүмдү талага
Уул жорыкка атанган.
Туразының жанында
Жаш агажы арт калган.
Жаңыс уулын үдежип,
Адазы база арт калган.

Уул бурылып келбеген,
Ағаш өзүп, узаган.
Ол эмди де өзүп жат.
Адазы там ла жабызап,
Бели-сыны коркойып,
Ол эмди де сакып жат.

Өрөкөн уулын сакышка
Тиштери оның түш калды.
Булут чачы буурайып,
Ойто тазап, килейди.
Уулын сакып өбөгөн
Ээр-үйген жазады.

Келзе, андап жүрзин деп,
Мылтык та ого сат койды.

Агаш дезе турадан
Бийик болуп ѳс калды.
Ўйлѳр ѳдѳн турганча,
Ўскѳ јинттер чыдады.
— Ол ээреерди сатсаар? — деп,
Эмди уулдар кел турат...
— А уулым јанза, не болор? —
Ўрѳкѳн сурап отурат.

Эски тураныг јанында
Элбиреп ѳзѳт јаш агаш.
Уулын сакуп адазы
Јажап јат јаан јаш...

Қайрылык, 1969 ј.

ЖЕБРЕН ЖАНДУ КИЖИНИНГ ЖОЛЫ

Мен — жебренде бүткен алтай кижн.
Бу мен Будданы канайып байлайтам,
Христоско ло Магометке не багамам?
Кем уккан, омордын жажы
Жебрен кижиденг жаан деп?..
Мен билерим, омордын жажы
Ончозы мененг кичинек деп!..

Мен кудайга качан да жолукпагам,
Куучын-эрмегин качан да укпагам.
Мен жалар-отко бажыргам,
Агару сындарга алкагам, —
От одыргам — жылынгам,
Тууларла, сындарла кырлагам.

Мен — жебрен кижн, жебрен өйлөрдө
Кудай да ичпеген кутук ичкен!
Бийик туулар ла тенери ортодо
Жажытту эрмекти сезип жүргем!
Жүрегиме бүдүп, түндерде оны тындагам,
Өйлөрдн өзөк-буурымла өткүргем.

Бойымнын жебрен кеберимди
Көлдөргө энчейип, омордон көрөтөм.
Өлүмди ле жүрүмди,
Өштүүмди ле најымды
Кажы ла жолдо мен сакыйтам.

...Мен — алтай кижн. Жебренде бүткен.
Онон бастыра жанмарды өткүрө,

Кудайларды, каандарды өткүрө,
Бүгүңги атом чакка жетире, —
Бир ле көрзөм, једе конгом.
Көп чактарды кийинимде көмгөм!

Мен — кижиге, јажына мөңкүлик,
А кижиге көрө, — кудай өлүмтик.
Мениң јолым — јылдыстарда,
Эскини јентген јангыларда!
Революция — мениң канадым,
Ленин — мениң чындыгым!

1968 ј.

ЭТЕНОВ СОРПОНГО ҚЕРЕЕС УЛГЕР

Бу не болгон, канайткан,
Кандый кудай каргаган, —
Эң ле чындык нөкөрлөр өлүп жат.
Телекейди, тенгистерди айланып,
Жериме катап жас жанып жат.

Жүрүм, байла, жаантайын ла мындый:
Удур-тедир уулашкан жыдадый:
Тан ла түн, от ло ок,
Ортозында кижиге, онын шыразы, онын тартыжы,
Кыска жолу ла учына жетпес ижи.

Март — жастын баштапкы айы өдүп жат,
Же Куладыда. Этенов Сорпон жада калт.
Кайтты не?..
Бу жасты уткыган болзо кайдар,
Бу жайга жеткен болзо кайдар,
Бери, городко, айылдап келер эди,
Куладынын өткүн кожонун ойноп берер эди.

Канайдар база, жүрүм андый жанду,
Ол жаантайын бурулчыкту, жаантайын буудакту.
Тенеринин булуды текши түңей болбойтон,
Телекейдин санаазы база түңей болбойтон,
Өчүш ле күйүш, өлүм ле жүрүм.
Кижиден болгой таштар да, агаштар да өлүмдү!

Меге ачынчылу бүгүн, кунукчылду.
Та не болгон: нөкөрлөрүм өлүп жат.

Гостиницада комор јер јок болгондо,
Этенов Сорпон эжигим ачатан.
Мениң айлыма келип конгондо,
Аракы амзап, икили тартатан.

Этеновтың икили-топшуурын угарга,
Эки јанына отурып, уулдарым тымыйтан.
Мөштөр шуулаган ээн тайгаларга
Топшуурдың күүзи алгыстап апаратан.
Көс јеткежин, кол јетпесте, бир јылдыс күйетен,
Јер-айакла тибиреп, аттар өдөтөн.

Нөкөрим Сорпон кабайдаң ала көзиненг азып,
Күнди де, отты да көрбөй өскөн.
Је күн ле от оның көксинде кызып,
Чындык кижининг јолдорын өткөн.

Көстүлер де көрбөйтөн эн јарашты
Ол јүрүмнен таап, ачарын сүүйтен.
Оның куулгазын кылду топшууры
Куладыдаң түжүп, Москвада күүлеген,
Јүрегимде күүлеп, эмдиге арткан.

— Эбире немелер ончозы ак ошкош — дейтен, —
Кара неме билдирбейт — деп, меге айдатаң, —
Је јаныс ла энемниң чырайын качан да
Көрбөдим! — деп комудап јүретен, —
Эбире неме ончозы ак ошкош — дейтен.

Топшуурын ла эмди кем ойноор, Сорпон? —
Сен чилеп оны кем де сокпос ине, — Сорпон...
Көк тамырлу колдорынг тыркырап,
Кылдарга катап тийбейтен эмир, Сорпон.
Је ойыныңды алтайлар качан да ундыбас,
Билерим, топшуурдың күүзи јеристе артабас!

Күндер узайт, Сорпон. Жаскы салкындар
шуулажат.

Кар кайылып, суучактар жарыжат.

Удабас ла ыраак таладаг күүк келер,
Сени жоксынып, сөөгининг үстине эдер.
Канайдар, жүрүм андый не, Сорпон,
Бирүзи барар жанду, бирүзи келер...

Эмди ой танкы тартымла эмес,
Атомный реактордын кыймыгыла өдүп жат.
Же кижининг жүрегп качан да кубулбас,
Анда кунукчыл жүрүп, ижемжи күйүп жат.
Онын да учун сенин өлүминди
Уулдарыма айдып мен болбодым.

Канайдар база, жүрүм андый не, Сорпон,
Таг ла тун, тенери ле жер.
Ортозында киж. Ол жаантайын тартышта,
Сорпон.

...Жас келип жат, ойто кыжырап кыш келер.
Санаизам, кайда да икилининг күүзи угулат,
Жүрегиме жымырт артырып, алыс алтайга ол
ырайт,

Канайдар, Сорпон, жүрүм ле телекей андый,
Ойдин айланып барыжы андый...

1972 ж.

ЈАСТЫҢ ТҮНИ

Бу јастыҗ жылу тўнинде
Уйуктап жадала, балдар өзөт не?
Бу јастыҗ жылу тўнинде
Уйкуда каргандар карыйт не?

Је ончо айылдар караҗуи уйкуда,
Уйкуда ончо стройкалар.
Уйуктап јат — койлор,
Уйуктап јат — јолдор.

Мен билерим:
Суулар агып јат,
Агаштар өзүп јат.
Мен билерим:
Бу јастыҗ жылу тўнинде
Чечектер ле балдар өзүп јат.

А каргандар карыйт не
Бу јастыҗ жылу тўнинде?..

ТАҢ ЈАРЫП КЕЛЕРДЕ, ОЛ ӨЛГӨН

Таң жаңы ла жарып келерде,
Јажыл јаскыда ол өлгөн.
Јалтырап жаңы күн тийерде,
Қанайдар, эмеен оны да көрбөгөн.
Улу јуу туку ла качан
Бу телекейде токтоп калды.
Јуудаг уулы ол ло јаскыда
Ойто эбирip жаңып келди.
Қандый ачу!.. Өлөр алдында
Қарған кижи күнди де көрбөгөн.
Је оног ачу! — Уулы јанарда,
Туштабай барған ол өрөкөн...

1959 ј.

УУЛЫМ КУУЧЫНДАП ҮРЕНЕТ

Кижн болорго кижн
Чыккан ла куннен ала
Өлөрдин өлгөнчө

Өлүмле тартыжып јат,
Өрө туруп јат,
Ојто јыгылып јат.

Онын кажы ла кыймыгы,
Кажы ла кыйгызы,
Эткен ижи, айткан сөзи.

Кижн болорго — јайалган,
Кижн болорго — каткырган,
Кижн болорго — ыйлаган.

Менин уулчагым
Кижн деп адаларга
Бүгүн куучындап үренет.

— Энем де, балам,
Адам де, балам,
Мен кийик эмес те,
Мен кижн де, балам!

Топ-топ, топ-топ, —
Уулым кижн болорго алтамдар эдет.
Нөкөрим доктор болорго
Диссертация чийет...

Ученый нөкөримле
Уулчагымнын ижи кандый түнгей!
Нөкөрим өскө планеталарла куучындажат,
Уулым «Чечек» — деп ајдат,
«Күн» — деп, «Калаш» — деп ајдат.

Кижн болорго кижн
Чыккан ла кўннен ала
Олсрдин олгончō
Ойдон, кижиден ўренип јат...

Ученый нōкōримле уулымнын ижи

Кандый тўней! —

Олордын экилезинин ижи

Кандый да кайкалдар ачып јат!

1969 жыл.

Та нениг учун андый,
Кезикте
Јүрегимниг өзөгинде уур таш јаткандый,—
Көдүрип болбой шыралап отурадым.

Кезикте
Јүрегиме кем де ийнеле кадап тургандый,—
Токтоныкпай јодолып, јолдор өдөдим...

Билбезим,
Та өйдөн алган јүкке бастырып јүрөтөм,
Та өдө конгон өйдөн үлүүмди некейтем?!

1968

ЛАЙ ОТКӨН — КАТАП ЛА КҮС...

Мынайып бйди ой солтыр,
Солунар жүрүмис жүрүмле.
Жер үстине кар түжер,
Куйундар өдөр үстүсле...

Лаш тужысты жажыл жас
Ландырып ойто келгей не?..
Жеримнен барган жерлик кас
Ойто жанза, көргөй нем?..

Алдыбыста кыш узак,
Айланатан жай ыраак...
Айылдап барган ороон бар,
Айттырып жаткан нажым бар...

Жай өткөн... катап ла күс...
Өлөңдөр өспөс — өчөр!
Кайран жай, кару жас!..
О өйлөр... өйлөр!

1968 ж.

●
Кайрылык, Кайрылык, —
Кару энем,
Катыс ла карындаш
Калык-жоным.

Толголышкан тозынду јолынгла
Эбирип барарым эм катап.
Карындаш болгон јонунга
Јолугарым мен айылдап.

Бийелеп турган аттардын
Бирүзин уулдар тут берер.
Коммуна ла Токтойдын
Бирүзи тайга барак деер.

Јылкы кабырган јеримле
Ажулар ажып, јорторым.
Төгөрик тайгага једеле,
Аржанын амзап ичерим.

Оду болгон мөшкө келзем,
Јыгылган болзо, кунукпай кайдайын.
Озогы ла бойы турганын көрзөм,
От камызып, үделеп өдөйин...

Кайрылыкка једеле, тайгалап барбазам,
Кажы најунын айылында болорым?
Төрөгөн болуп, төргө дө чыкпазам,
Төөлөстөр көп, — конуп аларым.

Оскө жерлерде жүргеним куучындап,
Оөркөшпөй, тарынбай, эрикчел чечерим.
Учурду, уткалу сөстөрдү тыңдап,
Ууртап берген чөбчөйдү ичерим...

Тонымда жолдордун тозынын кактап,
Жайгыда жериме барарым катап...
Кайрылык, Кайрылык, —
Кару энем,
Катыс ла карындаш
Кайран жонум!..

Кайрылык журт, 1968 ж.

МЕН АДАМА ТУШТАГАМ...

Карагол-бажында одуда
Мен адамды тўженгем,
Ырап барып јадарда,
Кийнинен мен јүгүргем.

Кызыл-јеерен карайлап,
Қыр ажыра сун калган.
Јылкымды јоктоп јүрүм деп,
Адамның кожоңы ыраган.

«Мениле кожо барба!» — деп,
Көлөткөзи элбендейт.
Ненин де учун көксинен
Қан кызарып, тамчылайт.

Онон ойто ло, ойто ло
Кожоңы јанымда јынырайт.
«Оскўске өзүп калдың ба?» —
Эрди оның кыймыктайт,—

Оштўнинг огынаң өлбөгөм,
Көрзөң, көксимде канды.
Алтайымда удаан болбогом,
Көрөйин деп уулымды.

Карагол-бажына келип тур,
Бу одуга конуп јўр.
Адаң сениң өлбөгөн,
Оштўлер јурты өртөлгөн...

...Мен адама туштаарга
Карагол-бажында кон јадым
Эрмек-сөзин угарга
Ээн тайганы тындайдым.

Аттыг тибирти угулат,
Адамнын кожоны торгулат,
«Жылкымды јоктоп јүрүм» — деп,
Шыркалу адам мантадат...

Карагол јурт, 1968 ј.

●

Мен јеримде, Сөөктү-Кобыда,
Сок жагыскан базып жүрүм.
Мында тоозы жок таныштарым,
Төрөөндөрүм ле нөкөрлөрүм...

Олорго эмди не керек? —
Жылдын өңжүги, жылдыстын чогы,
Калаштын бары, калаштын жогы,
Жүректин сызы, жүрүмнүн жолы —
Олорго эмди не керек!?

А меге эмди де узак жүрер керек,
Уулдарымды чыдадып, эрлер эдерге,
Улус ундыбас сөс айдарга, —
А меге эмди де узак жүрер керек,
А олорго эмди не керек?!

Кайрылык, 1969 ж.

СУРАКТАР ЛА КАРУУЛАР

- Сүүштинг өни кандый не,
Эне?..
- Байла, өчпөс кызыл жалбыштый өңдү.
Качан да карыбас јиит жүректү...
- А ырыстың өни кандый не,
Эне?..
- Ол та баштапкы көк, та баштапкы кар,
Эмезе узун-узун јол, учына јет, — табылар!..
- А чындыктын өни кандый не,
Эне?..
- Ол күнгө ле адаруга түңей болор,
Чагып та ийер, чалып та турар.
- А төгүн кандый өңдү не,
Оны канайып билер, эне?..
- Төгүн бастыра өңдөрлө жабынар,
Анда, байла, өң јок болор.

Кайрылык, 1959 ј.

Эне, кажы ла кижиде
Оскөн төрөлинен өскө
Бойынын өскөн өйи бар.
Улу жуулардын өйинде
Улу полководецтер табылар.
Ар-бүткеннин жаражына бактырза,
Эмезе сүүштин өрतिңе аптатса,
Тегин ле кижиден поэт те болор...

Эне, кижини бойынын өйи,
Билзегер, кижиде эдип жат.
Онын жажында өйдин жажы,
Онын кылыгында өйдин өдүжи.
Жүрегимде менин жирменчи чак,
Онын да учун мен ачынчак,
Онын да учун мен жажыркак.

Эне, күрентимде ле жүрегимде
Чарыпталган жирменчи чак.
Оныла кожо канайып баспазым?
Онын тыныжын канайып тынбазым?
Эне, кижини бойынын өйи,
Билзегер, кижиде эдип жат.

Кайрылык, 1970 ж.

УУЛЫМ ШКОЛДОҢ КЕЛЕРДЕ

Эжиктин жанында көстөри жашталып,
Менин уулым ыйлап турган.
Бу не болгон, неге ачынып,
Уулым бүгүн школдон жанган.
— «Эки» алдың эмеш пе, балам?..
— Жок, мен «эки» албагам, адам..
— Баштактанып ийдинг эмеш пе, балам?
— Билбей блтүргем, адыл ба, адам!..
— Қанайып, нени?! — деп, мен коркыдым, —
Кандый жеткерди сен айдадың?..
— Мен ойногом — деп, кунугат уулым,
Айры прачты сындырат, уулым, —
— Куштын балдары өскүс артар! — деп,
Александра Васильевна меге айткан. —
Уйадан озордың баштары содондоп,
Энезин кыйгырып, агашта арткан..
Тышкары яс жажарып, шуулайт.
Көзнөк өткүре баарчыктар шулураг.
Эжиктин жанында уулым мыжылдайт,
«Қалаш озорго апарадым» — деп айдат.
...Александра Васильевна!

Менин уулым
Школдог айылына кунукчыл келген.
«Өлүм» ле «Өскүс» деп
сөстөрдиг учурын

Уулым, байла,
бүгүн ле билген..
Александра Васильевна,
оныг учун

Ада жүрегимнен
алкыш болзын...
Уулым чыдап,
бийик учсын,
Je бүгүңги күңди
ундыбай жүрзин!..

г. Горно-Алтайск, 1969 ж.

КАРДЫҢ ЖОЛЫНА КӨРӨДИМ

Кардың жолына аяқтап,
Жаш тужымды санандым.
Тошто конёгым жалтылдап,
Бар жатканын көрөдим.

Қышкы соок ол жыбар
Кулагымда катап сыңырайт.
Ылгый ла жажыт уулчактар
Улай-телей сунгылайт.

Алдыста бистин Бакпай,
Оноң Сергей ле Эрмен.
Бийикте десе қышкы ай,
Эң учында мен...

«Одүгин үреп турун» — деп,
Жанзам, энем адылар.
Не болзо, ол болзын,
Ойнооктор ло, уулчактар...

Тайкылып жыгылды Бакпай,
Жедишкер, Сергей ле Эрмен!
Бийикте қышкы алтын ай,
Эң алдында әмди мен...

...Кардың жолын аяқтап,
Чеденнин жанында мен турум.
Қанайдар база, әм катап
Болбос туру жаш тужым!

1973 ж.

ЈААШ ЈААП ЈАТ

Јааш јаап јат,
Күн чалып јат.
Јети өндү солонгы
Устимде туруп јат.

Јаландар јажарат,
Кулундар јарыжат.
Эбире телкем,
А жүрегимде кем?

Јүрегимде кожом,
Кожондош, кожо,
Күн чалызын,
Күүк этсин...
Эбире, нөкөр,
Кандый јас,
Јажым — кандый ас!
Јааш јаап јат,
Күн чалып јат.
Јети өндү солонгы
Устимде туруп јат.

1973 ј.

●

Бу кожонды жаантайын
Адам кожондоп туратан:
«Ээрен-чоокыр жок эмес,
Эбире базып, ээртеп албай.
Эки туунын бажы эмес,
Эзен жүрзе, жолукпай...»

Канча кыштар, жастар өтти,
Бойым да ада болуп калдым.
Сөөгининг үстинен өлөңдөр өсти,
Ол кожонды кожондоп жүредим.

Коногым једип, мен де өлөрим.
Кадын јажына шуулап ла јадар,
Сүмерлер ыраакта агарып ла турар,
Је кожонгын үзүлбес, мен билерим!

Алтайым јажына јажарып ла турзын,
Албатым өңжүп, амыр јатсын.
«Бу адамнын кожоны» — деп,
Уулдарым менин айдышсын:

«Ээрен-чоокыр жок эмес,
Эбире базып, ээртеп албай.
Эки туунын бажы эмес,
Эзен жүрзе, жолукпай...»

1973 ј.

МЕНИҢ УЛГЕРЛЕРИМ

Яңы ла эски јылды кечире
Январь айдың карына јыгылдым.
Нөкөрлөр кайда?..

Эмди — бедире!..
Кайа көрзөм — көлөткөм,
Кармай алзам —
кулагым.

Бу туйук ла уур бйлөрдө
Мен көлөткөдөг дә
Кунукчалду тужымда,
Туйкаайын слерге иженедим,
Келзегер, келзегер —
үлгерлерим?!

Кандый бир чындык кижининг
Јалакай сөзи болуп,
Кандый бир тирү жүректинг
Ижемјизи ле јанылгазы болуп,
Кайра келзегер, келзегер, —
үлгерлерим!

Мениң үлгерлерим —
Өзөгимнинг өзгүреези ле омогы,
Ак-јарыкты айланып,
Кемге де эжик ачпаган болзогор,
Караны — Кара, Акты — Ак деп,
Ылгабаган болзогор,
Кижиликке кижі керегинде
Бир де сөс айтпаган болзогор.
Канайдар,
мен бурулу —

Кыйгак көстөр ортодо
Кыйналайын жагыскан,
Кызу кыскаш тилдерге
Кыпсыдайын жагыскан...

1969 j.

Меге жаантайын
Та не де
Жетпей жат.
Канайдар,

Тамырларымда кан эмес, —
Учуп жат,
Күйүп жат,
Кызудан кызу
Кызыл — ог!
Табышту жаан
Городтордо жүргемде,
Тайгаларга, журттарга
Турлуларга, тымык жалаңдарга
Тартылып, кунугадым.
Ак сүмерлү
Жериме жеткемде,
Ойто машиналарды,
Ондогы оромдорды,
Ончо тушташтарды
Түженип турадым.

Жүрүмим, жүрегим мындый!
Бойымды бойым
Тудунып болбойдым!
Жаантайын жүткүште мен,
Жалкыбас тартышта мен...
Кечеги жаны жедимдер
Бүгүн эски немедий!

Кече ле бичиген үлгер
Кебери өчүп калгандый...
Бир ажудан ажарга
Узун ла уур
Жолдор өдөдим.
Көп буудакты бузала,
Алдымда өскө
Ажулар көрөдим.
Амаду-күүним жаан тушта
Араай жүрүп болбозым.
Асты көп деп айдала,
Амызынып болбозым!
Канайдар?!
Тамырларымда кан эмес, —
Учуп жат,
Күйүп жат
Кызудан кызу
Кызыл — от!

1969 j.

ЈОГОЛЫП КАЛГАН ҚУШТАР

О,
Мениң ас албатым,
Алтай жоным,
Женезекке бастырған жебрен чактарда
Жеристе кайкалду куштар болгон бо?..
Олор кайда?..

 Јуу-чактарда,
Айса, кандый бир өскө түбекте
Короп, ончозы жоголып калган ба?..
Азыйда,

 бистинг тууларда,
Кулады деп куш болгон дежет.
Онын ўни кандый?..

 Ол жаан ба, кичинек пе?
Онын өйги кандый?..

 Ол кардый ак па,
 каргыштый кара ба?
Эмди кем де билбес.

 Je андый куш болгон,
 jүрген дежет.

Эбире карлу,
 jышту сўмерлер эдегинде
Эмди Кулады деп jүрт ышталат.
Ол жебрен куш ла өй керегинде
Куладыда мындый кожон угулат:
«Кулады конбогон таш бар ба,
Кунукпай jүрген туш бар ба?!»

Менин албатым,
Сен жажына кунукчал болгон бо,
Сүүнчи ле ырыска жолукпай,
жолдо мындый кожон тапкан ба?! —

Мен билбезим,
Менин ас албатым,
Алтай жоным...

Жоголып калган
ол ыраак куштар керегинде
Эмди жагыс ла кожондор,
элен-чакка элебес чөрчөктөр арткан.

Же бистин бу туулар,
жажына сананган жаландар
Ол куштардын кожондорын,
олордын үндерин ундып салган.

Женгезекке бастырган жебрен чактарда
Жеристе Жоло деп

куш болгон бо?
Журтын олордын кем тоскурган?
Олор кайда?

Жотконго бастырып
койгон бо олор,
Мөндүрге сөктүрүп койгон бо олор?!
Жоло — кандый куш?..

Казыр ба, жалакай ба?
Жоло — кандый үүр?..
Айса, ол болбогон, айса кей-чөрчөк...

Жоло деп журтта энем бар,
жолугарга, нөкөр, барак па?..
Салымы керегинде ол куштын
кожон-чөрчөк угаак па?..

— Жолдо жаткан жылым таш —
Жоло келип конгой не?..

Жолугыжар жайым ой,
Бир тужында болгой не? —

Жоголып калган
ол куштардын сурузын

Жолдон суразан, —

жол айтпас,

таштаг суразан, — унчукпас.

Ол куштар керегинде

агаштардан, булуттардан сура, —

айтпас!..

Ол кандый куштар?..

Кем жандырат онын каруузын?! —

Бу ла Алтайда жүрген дежет,

Бу ла тууларда учкан дежет.

Уйа тарткан,

бала азыраган,

учкан, жүрген —

булуттар кактаган,

Же эмди ундылып калган, жоголып калган...

Жок, айса,

олор өлбөгөн,

олор өскө талада,

Өскө үниле кожонын улалтканча,

Өскө кейле тынганча,

Өскө телкемдерле учканча?!

Жоголгон куштардын

салымын сананзам,

Меге коркымчылу!

Ээн, эбире кунукчылду!

...О,

Менин ас албатым,

Менин алтай жоным,

Жоголгон куштарды жоктоп,

Мен түндерле уулаарып,

түженедим...

Кайда олор,

кайда?!

г. Горно-Алтайск, 1971 ж.

ЗООПАРКТАР

Кижининг катузын,
Кинчектү керегин
Бу телекейде кем каргайт,
Түндү-түштү кем бурулайт? —
Ол керегинде, байла,
Зоопарктар билер.

Жалтанбас барлар ла кулалар,
Карлу жыштарда каптырган ирбистер,
Жалканчык түлкүлөрдөг бери,
Кортук койондорго жетире, —

Бастыра бар каныла,
Кыжырантыган кылыгыла
Кижиденг казыр неме жок дежет,
Кижиденг кийик неме жок дежет!

...А сен балдарыңды ээчидип алала,
Сананбай да зоопарктарга келедин,
Аңдарла аңдыжып, каткырадың,
Калаштын,
Кандый бир курсактын жемдигин чачадың...

Зоопарктар!
Слерди кем сананып тапкан, айтсагар?!
Ак-жарыкта слер ончогор,
Эң карыкчалду,
эң карануй ла соок —
парктар!

Москва, 1971 ж.

Л. Н. ТОЛСТОИДЫН СӨӨГИ

(Уйгаштырбаган үлгер)

Онын сөөгинин үстинде крест жок,
Түнде оны тымык чогыла ай жарыдат,
Түште үстине жалтырап күн чыгат.

Тоозы жок төндөр, ыраак жалаңдар,
Ак-жарыктын төрт талазы,
Өгдөйижип, кыймыктажат,
Бу крест жок төң жаар, төң жаар
Ончозы, ончозы тирүүдий чубажат.

Кижиге канча кире жер керек? —

Јук ле үч аршин!

Телекей тар, тынарга да тыгыш,

Је кижиге калаштан өскө,

Јайым ла чындык керек

Биске чындык ла јайым беригер!

Онын да учун ол

Бойына өскө кудай бедиреген.

Телекейле, јаңдарла јарашпай,

Олорго удура бойын көдүрген,

Бойына бүдүп, бойын билерге бедреген!

Кижиге канча кире жер керек? —

Јук ле үч аршин!

Эмди бу крест жок төннинг үстине

Бийик Тенери јабызайт, јабызайт.

Бу үч аршин төннинг алдында

Бүткүл Телекей тымыган јадат.

Онын да учун ар-бүткен,

Улу ла јебрен бистинг телекей
Кудайга јабыс бажыргандый,
Сөөгине онын уур энчейип,
Чактарга сананып туруп калгандый...

1966—1971 ii.

ӨЙИМ КЕРЕГИНДЕ

(Уйгаштырбаган жайым үлгөр)

Сан башка өй. Сан башка!

Мен — поэт. Сананадым, жүрүмнүг жолдорун
өдөдим.

Алдымда толо ак чаазын:

Жаңыс ла бичи!

Кудайдан алган куулгазынду, жайалгалу болзонг,
Жаан роман, куучын, тууҗы бичи.

Ак чаазын...

Ол ойто ло ойгосты ундылган жылдарды...

Кайрылык журт. Кара жылдар.

Соок кыш. Соок класс.

Сок жаңыс көзнөк. Содойышкан балдар.

Бис жуу өйининг балдары

Чаазынга жетпей,

газеттинг жемдигине бичигенис.

Бир өйдө Ленин бойы да

газеттинг жемдигине бичиген дежет.

Же бис оны билбегенис.

Билбей, онын өткөн жолыла өткөнис...

Черне жок. Бис, чычкандар чылап,

Казанды кырып, кылыратканыс.

Ыштан ла көөдөн

Черне эткенис. Өчөмик букваларла

«Жеңү!» — деп, «Төрөлис!» — деп бичигенис.

Бу сөстөр күйген. Жалбышталган.

Ильич бир өйдө

өштүлөрдөн жажырып,

Бу сөстөрдү бичикке

сүтлө бичиген дежет.

Ол тушта оны бис билбегенис.

Эмди өскө өй. Ол изү, курч,

Эмди ончозы жеткил.

Кижини тиргизип те алар арга бар,

Кижиликти чай кайнамга жетирбей,

Өртөй согуп та салар жеткер бар.

Бу бистинг өй. Жирмезинчи чак.

Мен — поэт. Ойимнинг кызузы

Өзөк-буурымда. Бойым да өйдин өзөгинде.

Салым та кандый болор...

Сананадым,

Сананадым,

Жүрегимле,

Жүрүмимле

Ойимди кемјийдим.

Москва, 1971 жыл.

МОСКВАНЫҢ АЙЛАТҚЫЖЫ

(Литературный Москва керегинде шүүлтелер)

Мен катап ла Москвада.
Айдарда, оның кучагында,
Ол до менин кучагымда.

Мени көрөргө оның отторы ойгонды,
Мени көрөргө оның көстөри ачылды.
Оның табыжы, оның ойгоры
Буза табарып, олјого алды.

Мен катап ла Москвада,
Айдарда, ол менин куучынымда.
Мен база оның кучагында ла
Айса болзо, куучынында.

...Бот ЦДЛ — бичиичилер клубы.
Мында жаңыс ла Толстой јок...
Мында јолугу, мында колбу, —
Је көрзөгөр,
мында, чындап та, кем јок?!

Узун ла јымжак кебистинг ўстиле
Тас бажын эбиртип,
бир «күлүк» барадат.
Былтыр да, башјыл да —
күнүг ле
Ол мынаг нени бедрейт,
пени табат?..

Қайкайдым:

Ол нени бичийт не,
Ол качан бичийт не?..

Жылдар ла 6йл6р ажыра
Келзем ле — мында,
К6рз6м л6 — мында.
А мен Москванын айлаткыжына
Айланып аларга келедим.
Онын к6чт6 к66зин угарга,
Ойгор ло терен с6зин угарга...
Онон
он ло коноло,
Ойто айылыма,
жериме келедим...
Москвада чындык нажаларым бар —
Олор жакшынак улустар —
Олор жайалгалу поэттер,
Жолугып алгамда, жолымды жарыдат.
Базайын деген
оромдор до бар,
Бажыма жаны
ш66лтелер де айдат.
Темдектезе,
Тверской бульвар.
Литинститут.
Мен ого с66недим,
жолугарга келедим.
Мында жангы генийлерди ле
кереги жок «к6л6ктерди»
сулап жат.
Ол ондый болотон жанду,
Жур6м ондый жолду.
Жок, н6к6рл6р,
мен т6гундебей,
жартын айдадым,
Кезикте мынан
чындык поэттер чыгып жат.
Кезикте,
(беш жылдын бажында),
киномеханиктер де чыгып турат.

Бойым кере,

јажырбай јадым.

...Он кондым Москвада,

Ол ойто ло мениң кийинимде.

Алтайым өңдөйөт

катап ла алдымда...

— Алкыш болзын сеге, Москва! —

Сен мени

јангы учушка көдүрдинг,

Бүгүн мен јердин бийик ле

јангы айлаткыжында!

Москва, ноябрь 1971 ј.

Аракы деп неме өлтүр жат бисти, —
Амзабайын да дезен, амзап ийерин,
Каргышту шилти өртөп жат бисти, —
Кара бажынды таппай да каларын...

Анчадала, уулдар, жаш бойысты
Аракы абына берерис пе — бис?!
Алтай јииттер, ас бойысты
Актайтан агару артат па — ис?!.

Бу ла уксан, бистинг уулдарды
Ажа конуп калган дежер.
Јурттанг келгени городто јыгылды,
Городтонг барганы — јуртта дежер.

Аамайым эмес, аракы учун,
Айттыртып, уулдар, мен арыдым.
— Кабакты качан бир, алтай јоным,
Эткен бедигер? — эмди сурайдым.

...Эки сөсти колбоп билбестер
Эмди мени айдар болгон бо?!
Кабакту чөөчөйгө түкүрип ийеле,
Кайдан табылган, — кайра чачпас па?!.

1969 ј.

II. ТАНЫШ УЛУСТЫҢ ЖУРУКТАРЫ

ТАНА МАРЧИНА

Билерим, Тана
Бир журналист
Слерди сессияга
«Чаналу да» аткарган.
А бирүзи дезе слерди
«Волганын» рулин бек туткан
Шофер-койчы деп көргүскен.

А мен слердин јолоорды
Узактан бери билерим.
«Волгалу» ла «чаналу»
Койлогоноор билбезим.

Көөрөм бичишке јөпсинбей,
Көмөлигенеер чын, јолду.
Адыгар алтай туулардый
Тегин де бийик, тоомјылу.

...Күрен салкыны күүлеп,
Күс жууктады тууларга.
Тайгада база ла јайлап,
Түштигер бе, — кыштуга?

Каргысту өзөк ичинде
Қандый өтті слердин јай?..

Азырап јаткан ак малаар
Ардак-семис кыштагай...

Төзөлгөн баштапкы совхозко
Төртөн жылга иштедеер.
Алтын түктү койлорды
Азырап ороонго бердигер.

Мен билерим, чачаарда
Канча жылдар кары бар.
Јүрегеердинг түбннде
Јүрүмнинг сызы база бар.

Булуттар түнеген тууларга
Будыгар јенгил ол чыксын!
Бистинг бийик өйистен
Магаар јабыс түшпезин!

Төжөөрдө алтын ол жылдыс
Төрөлистинг слерге быяаны.
Алтайыс ла орооныс
Алкышту слерге болгоны.

Кыјырап ла чыкырап,
Кыш түшпектен кыш түшсин.
Кыжык-тыму чек ырап,
Кыштугарданг јайлазын!

Урсулдын ичин эбирип,
Узак-узак јажагар.
Өчөжөрдинг өчинде
«Волга» садып алыгар.

ШОФЕР

Кош-Агаштын жолыла
Шофер Чуйков түк тартат.
Көлөсөлөр кийининде
Көк тумантып ыш артат.

Турадый кошту машина
Акташта меге туштаган.
Кайра жанар жолымда
Кабиназы бош турган.

Бурулчыкту жолдорды
Бурып кожо келгенис.
Кадыннын каскак жарадын
Конустый кырлап өткөнис.

— Сүүрейишкен сүмерлер
Сүригерди албайт па?
Күрлери коомой кечүүлөр
Күүнигерге тийбейт пе?

— Кайран сүүген иш болзо,
Канайып кижн этпейтен?
Уур, узун жол дейле,
Уйалбай канай отуртан?

«ЗИС» машина күүзиле
Силкиндирген кырларды.
Элбек, өзөк жерлерле
Элейтип өткөн жолдорды...

— Карузыган ижеерде
Канча жылга иштедеер?
Эре-Чуйдын јолыла
Эбирип канча јүрдигеер?

— Эре-Чуйдын бу јолын
Эбиргеним удады.
Откбн улу ол јуудан
Ижим озо башталды...

Машинам сына берерде,
Муукам канган өйлөр көп.
Кош-Агаштаг Бийске
Кош тартарым эм де көп.

...Маанычакту машина
Маймага мени јетирген.
Уур, узун ол јолын
Улалтып, Чуйков меңдеген.

1959 ј. Чуй ичи.

АГРОНОМ

Јастың тыныжы
Јерди эриткен.
Тракторлор табыжы
Тенери силкиген.

Қара күбүр
Анданат, буулайт.
Алтай јаландар
Јасты уткыйт.

Тракторист уулдар
Қырада конғылайт.
Элижил-селижил,
Эрчимдү иштейт.

«Јаскы јаңыс күн
Јыл азыраар» — дежет.
«Быјыл јакшы аш
Бүдер!» — дежет.

...Јиит кыс — агроном
Јаланга чыгат.
Јымжак күбүрди
Бөкөйип алат.

— Бу күбүр —
Торт ло кулур! —
Агроном айдат,
Каткырып турат.

Тенгери бийик...
Күн чалыйт,
Кызарып кандык
Кырларда жалбырайт.

Агроном кыс
Жажыл арчуулду,
Бу келген жаска
Түнейи коркушту!

Бу келген жас
Жажыл маанылу,
Бу алтай кыстай
Жалакай каткылу...

Кырларда кожон —
Тракторлор күүлейт.
Агрономло кожо
Жас жажарат.

Јабаган, 1968 ј.

ВРАЧ

Ол эртен тура оромло барадат,
Уулдый ла уул, кижидий ле кжи.
Улусты тыгдап, ол куучындажат, —
Күнүг ле мындый онын ижи.

Кемнинг де канын кемјип,
Карызынан узак тудат.
Кемге де јалакай каткырып,
— Јазылдыгар! — деп јандырат.

Онын айылына кезикте
Туку ле түнде элчи келет.
Кайда да, кем де оорыган,
Капшайлап оны экелет.

Канайдар, өскө арга јок,
Вертолетко отурат.
Карлу јыштар үстиле
Кандый да турлуга учуртат.

Кезикте ол таң атту,
Бир кезикте төөлү,
Кезикте ол туулар ортодо,
Бир кезикте чөлдөрдө...

Кижини өлүмнен аргадап,
Мынайып ла ол жүрет.
Барбас арга база јок,
Кезикте јойу да жүгүрет.

Бу ла жуук күндерде
Чолушманда болгом — дейт.
Түбекке түшкен туристке
Операция эткем — дейт.

— Язып оны болбоом! — деп,
Яш чырайы кунуга түжет.
Оноң нени де сананып,
Ойто жарый ол түжет.

— Кече бир келин
Уул тапкан — деп, ол жартайт. —
Айса, ол чыдаза,
Врач болор — деп куучындайт.

Тайгалардан күн ажат,
Тайгаларга күн чыгат.
Улустын жүрегин ол тыгдап,
Улуска жүрүм ол сыйлап,

Алтай врач уул жүрет.
— Ак халатту кайкал! — деп,
Кезикте ол тууларда,
Кезикте ыраак чөлдөрдө
Малчыларга мактадат.

Улаган, 1969 ж.

БИР ТҮН

(Поэма-очерк)

I

Жакшылар ба, Карана, —
Поэмамнын геройы!
Кандый туру, Карана,
Колхозоордын мал-койы?..

Ноябрь ай... Москвада
Баштап көбүк кар түшти.
Койдын түгин жайгандый,
Туралар үсти кажайды.

Кош-Агаштын чөлинде
Коркушту соок болбайсын.
Ыраак Чуйдын ичинде
Ыжык эмес болбайсын.

Карана, слердин турлугар
Кажы жикте турат не?
Азыраган ак малаар
Ардак-семис кыштайт не?

Бүгүңги карды көрөлө,
Алтайды эске алындым.
Койон тонду туулардын
Соок тыныжын тын калдым.

Кайда да ыраак турлулар
Көксимде кару эбелди.
Азырал керегинде куучындар
Мере база угулды.

...Эмди анда соок,
Эмди анда кыш...
Малчыларда амыр жок:
— Кандый өдөр кыш?!

Өлөн тарткан чанактын
Чыкырты жүрекке жыжылат.
Терлеп калган аттардан
Куу тумандый буу чыгат.

Өлөңди бистин малчылар
Калашла түнөй баалап жат.
Малдын тынын улустар
Бойына түнөй бодоп жат.

Азырал керегинде бу сурак
Эмди курч ла туруп жат.
А карлу жоткон сыгырып,
Кыштуларда айланат.

...Москвада бүгүн ле
Баштап көбүк кар түшти.
Жүрегеме тийгендий
Ач-амырым аскырды.

Бүгүңги күнде, Карана,
Слерди эске алындым.
Бир калапту түнөөрди
Бичийин деп санандым.

II

Эртен тура...
Күн чөлдин түбинен
Кулагын араай суурыды.
Карана койлор кийининен
Катап ла мендеп атанды.

Кўчи уйан койлорды
Болушчызына артырды.
Алты жашту Булатты
Эркеледи окшоды:

— Айылың сагы сен, балам,
Эртен деремне барарыс.
Космонавттар жүралган
Книга садып аларыс...

«Бүгүн кандый күн болор» —
Койчы бойында сананат.
Ар-бүткенди аяктап,
Адын силке ол тартат.

«Айас кўндер турганда,
Азыралды коротнос.
Одорлу жер бар тушта
Олорды жум артырбас».

Бир ойдыкка једеле,
Койлоры текши жайылды.
Төө өркөжи төгдөрдү
Шылырада чапчыды.

Чөл үстиле шулуруп,
Кар айланат, айланат.
— Кышты ла өткүр алзам — деп,
Карана араай айдынат...

Эңчейген ыраак кырларда
Энирде булуттар ойгонгон.
Кайда да, чөлдин түбинде,
Карлу салкын ойногон.

Чөлдө өскөн Карана
Чөл кылыгын билетен.
Ненин де учун каранга
Жал-жүреги «серт» эткен.

Коркушту жоткон болор деп,
Койчы келин серенди.
Турлуга койын жуунадып,
Тургуза ла мендеди.

Чапчып алган ол жерин
Чачпай турат, чат койлор.
Табылган тату өлбөгүн
Таштабазын, канайдар!..

Карана адын камчылап,
Койлорды канча эбирет.
Чөл тынданып, шөлүрөп,
Жаман белге жетирет.

...Кенете жарыла бергендий,
Жер-тенери бирикти.
Тенери ле телекей
Атыланып айланды.

Койлор колдор ортого
Баштарын сугуп, жажырды.
Айдаар болзо, айдатпай,
Салкын аайынча бурулды.

Карананын жүзине
Кар шыбалат, шыбалат.
Адынан оны куйундар
Антарарга ченежет.

— Эм не болор?.. Канайдар?..
Койлор кайда барып жат?..

Жоткон качан айазар,
Жолдо не сакуп жат?..

Бүрүңкй гүн терезин
Бүрке салган эм турат.
Тенеринин жылдызын
Карлу жоткон жажырат.

Карананын койынына
Салкындар кирип, жылынат.
Тонынын эки эдеги
Канаттардый жайылат.

Жоткон улуп келеле,
Ойто ырап сыгырат.
Онон катап бурылып,
Ат будына оролот.

Ай шуурганнан коркыйла,
Чыкпай турган немедий.
Булуттарга көмүлүп,
Карана барып жаткандый.

...Карана мында кенете
Булатты эске алынды.
Карануйда жылдыстый
Көстөри иле сурлады.

— Герман Титов алтай ба? —
Уулынын уни угулды, —
Космонавт кижн койлу ба,
Кураан сыйлап берек пе?..

Каранага жагыскан
Жарбып койгон мал ба бу?..
«Кайдалык» — деп айдала,
Сала бербес неме бе?..

...Жок, анайда жарабас,
Болуш, байла, келер?!.
Карана койын артырбас, —
Улуска ол иженер...

Айас түнде от чачып,
Машиналар өдөтөн.
Коштой Монгол жерине
Кошту озор баратан.

Мында эмди казыр түн,
Кумактар жерде куулажат.
Койды кайдаар сүрүп жат,
Карана кайдаар барып жат?..

Же бу ла ойдо кайда да
Вальс, байла, ойноп жат.
Каранадый ла келиндер
Каткырып, сүүнип айланат.

Жаан-жаан городтор
Жаркынду одын чагылтат.
Туштажар болгон жерине
Туфлялар мендеп жат...

А Карана жагыскан
Казыр чөлдинг түбинде.
Колхозчынын салымы
Кандый болор бу түнде?..

Бу ла чөлдө журттарда
Улус амыр уйуктайт.
Жылу жууркан алдында
Жараш түштер көргүлейт.

Кандый да ыраак турада
Кандый да кыс отурат.

Геройлор керегинде бичикти
Шак ла эмди кычырат.

А Карана жагыскаи
Карлу јоткон ортодо.
Қанайдарын јүрүмди,
Салым андый болгондо.

...Карананын јаш тужы
Кандый болгон, — кем билер?..
Карананын көксинде
Кан-јүрегии кем сезер?..

Карана кару энезин
Қачаннын қачан көрбөгөн.
«Јаш эттен ле улам ол
Јада калган» — дежетен.

Адазы јуудан келеле,
Айылында јадып божогон.
Өйі эненин көзине
Өйкү болуп, қыс артқан...

Керсү улус көп јерде,
Је эне-аданы кем солыыр?..
Өскүс көөркий өскүс ле
Очин алып, кем қорыыр?..

Өйі энези ээчидип,
Қожо қойлор қабыртқан.
Јалбыракта чалындар
Јаантайын будын јунатан.

— Қойды јаман көрдин! — деп,
Қорбо белде суулайтан, —
Қурсак бүгүн јибе! — деп,
Қуруга да қондыратан.

Ачу, ѳскѳс шыраны
Айдып, кемге айдарын?.,
Ѳѳй энеден качала,
Ѳскѳ кайда барарын?..

Чѳл ѳлѳгнѳг јулмаштап,
Чѳкѳгѳнчѳ ыйлайтан.
Кураанды кучактап,
Кунукчалын айдатан...

Каранага кураан
Кандый да јуук кижидий.
Кыйыны јок јѳрѳмди
Кыска айдып бергедий.

— Качан кѳс келер? — деп,
Курааннан сурайтан,
— Школдо мени сокпос — деп,
Улу тынып сѳѳнетен.

...Сабалганду јай ѳдѳр,
Сакыган сары кѳс келер,
Тузактан божот ийгендий,
Карана школго јѳгѳрер...

Кыру тѳшкен кѳндерде,
Уйларды Карана тургузат.
Олордын јаткан јерине
Отурып, будын јылыдат.

Онон ойто ло јѳгѳрет,
Ѳскѳ уйды тургузат.
Шак мынайда шыралап,
Школына ол барат.

...Эх, јангыс ла качан да,
Кыш деп неме јок болзо!

Эмезе Карана көөркийде,
Жакшынак өдүк бар болзо!..

Көчкөлөнип жайканып,
Көп лө өтти булуттар.
Чөлдин жүзүн куужайта
Жалап өтти салкындар.

Оскүс жүрүм шыразы, —
Уредү жолун туй алды.
Жуу өйинин балазы —
Колхозында ол артты.

Жайы-кыжы иштенип,
Жаман ады чыкпады.
Жаан јединге јединип,
Иштин магын албады.

...Кату өйдин балазы
Катап ла бүгүн түбекте.
Койло кожо јоткондо
Қанайткай не бу түнде?..

III

Талай ошкош јотконго
Болушчызы көмүлген.
Булатты турага бөктөйлө,
Бойы јуртка мендеген.

«Бала ыйлап өзөтөн,
Мал маарап өзөтөн»...
Ак кiske ле Булат
Эн турада отураг...

Шыркалаткан айудый,
Октолып јоткон огурад.
Турага кире конгодый,
Эжикке де табарат.

Кичинек Булат орында,
Қискечеги койынында...
«Бала ыйлап өзөтөн,
Мал маарап өзөтөн»...

Болушчы кыс бу түнде
Јурт улузын ойгозор:
— Карана чөлдин түбинде
Јаңыскан! — деп мендедер...

Қарангуйда Булатка
Қискези чөрчөктөр айдат:
«Колхозтын төс јуртында,
Школ бар — деп мыркылдайт —

Электро деп сан башка
Отты анда көрөрин,
Эмиктерди ажыра
Эрмек-куучын угарын...»

«Бала ыйлап өзөтөн,
Мал маарап өзөтөн»...
Булат, айса, эр болор,
Бу телекей тар болор!

Қырада аштын өскөнин
Булат эмдиге көрбөгөн.
Бастыра ла телекей —
Кош-Ағаш деп бодогон.

Чөлдөги бу турада,
Карана, уулын жаңыскан.

Жарыткыш болгон жалбыштар
Қардың жүзүн кызартат.
— Қарана-а! — деп улустар,
Айса, калас кыйғырат.

Қатап келер әм жайды
Қойчы, айса, чек көрбөс.
— Жажарып өлөң өсти! — деп,
Жайымжып ол отурбас.

Бу чөлдөрдін чечегін
Булатка ұзұп кем берер?..
Адына уулын өңөріп,
Ақ сындарла кем жүрер?..

Чуйдың ичи кату жер, —
Бойының ағылу кебері.
Қаранаға кабай жер, —
Өскөн-чыккан төрөлі.

Учуп баратқан куулардй, —
Апағаш кийіс айылдары.
Нени де шүүніп жатқандй,
Ақ боржонду чөлдөрі...

Жылкы саап, сүдинен
Жылдың ла кымыс эткен жер.
Бор-боткозын коштойло,
Төөлү көчүп жүрген жер.

...Қарананың жүзінде,
Қарананың қанында
Бу ла чөлдің тағмазы.
Бу ла жердің кебері...

О, чанкыр Чуй ичи! —
Сен Қарана — сүүжи,
Сен Қарана — қаргыжы!..

Кандый да ыжык ӧзӧккӧ
Койлор једин токтогон.
Қышкы тӱнде, соокто
Мында канай конотон?..

От салайын ол дезен,
Одынды кайдан аларын?
Қыйгырып ла мӱргӱзен,
Чӧлдӧн нени угарын?..

Арга јокто калтырап,
Адынан Карана эм тӱжет.
Јаагын карла ол јыжып,
Койлорын кӧӧркий эбирет.

Ак кышты тӧжӧнип,
Арыган койлор јаткылайт.
Тӱкӱ ле бийик ӱстинде
Јангыс ла ай јалтырайт.

Адынын буды-колында
Чуйдын кары, тожоны...
Ары-бери базарда,
Шалтырактый табыжы.

Ээн јер ле аалга тӱн
Кандый узак чӧйилген!..
Колхозчы келинди бӱгӱн,
Кандый салым каргаган?..

Јангыскан мында тон калза,
Јангыс уулын кем кӧрӧр?..
Энеси чилеп, ол база,
Қыйын-шыралу ол ӧзӧр?

..Кенете койлор чочыды,
Оттордый көстөр чагылды!
Ат айланат, шоокырат,
Карана кайкап, ајарат...

База ла көрзө, — бөрүлөр!..
Бычактый соок — көстөр!..
Олор өнөлөйт, јалтанбайт,
Тиштери табышту тарсылдайт...

Куйка-бажы јымырап,
Бастыра бойы калтырап,
Карана турат арга јок,
Адар дезе, — мылтык јок!..

Коркыган бойынча Карана
Кенете ачу кыйгырды.
Бөрүлөр дезе карандап,
Керексибей келеетти...

«Абаай оттон коркуйтан!» —
Көксинде санаа эбелди.
«Абаай јытка јуубайтан!» —
Меелейин Карана күйдүрди.

Табыжы јок ээн түн..
Бөрүлөр барбай — отурат.
Меелей күйет, ыш — түдүн,
Карана кыйгырат, кыйгырат...

Қышкы чөлдин түбинде
Карана эмди канайдар?..
Колхозынын улузы
Қачан келип болужар?..

Экинчи мелей эм күйет,
Бөрүлөр кынзып, јелгилейт.

Қолөткөлөри элбендеп,
Көстөри ач жалтырайт...

Койлор ээзин аралап,
Эбире ончозы чук турат.
Бу өзөктөн ай ырап,
Ажарга мендеп барадат.

Кайда да, өскө өзөктө,
Жалбыштар түнди жарыдат.
— Карана-а! — деп, ол ондо
Эмдиге улус кыйгырат.

Экинчи меелей чек күйүп,
Учына једер ой келди.
Койчы арчуулын чечип,
Арга јокто күйдүрди.

Чанкыр арчуулы күйзе,
Карана чачын күйдүрер!
— Јүрүмим! — деп сананза,
Кижинени ле эдер!..

Кош-Агаштын чөлинде,
Кыш кыжырап баскындайт.
Карануйда Карана
Мааны чылап жалбырайт...

Канча кире ой өткөн, —
Карана кайдан ондойтон?!
Бир ле көрзө оттор,
Оттор, оттор, не оттор?!..

Оңдонып ла келзе,
Больницада ол јаткан,

Онын жанында дезе
Булаттын адазы турган.

...Бу та тўжеген тўжи,
Та көсмөкчи көрүжи...
Та чын ла ак халат, та кар...
Онон катап ла чөл... бөрүлер...
оттор...

IV

Жакшылар ба, Карана, —
Поэмамнын геройы!
Кандый туру, Карана, —
Колхозоордын мал-койы?..

...Москвага таң келди, —
Алтайымда тал-тўш.
Кызыган санаам чаазында, —
Јүрегимде эмди тыш...

Колхозчылар ол тушта
Слерди чөлдөн таап алган.
Таң кажайып турарда,
Больницага јетирген.

— Гангрена болгой! — деп,
Каран озор чочыган.
Областной тос јерге
Онон слерди аткарган.

...Медиктерле мен кожо
Түбектү чөлгө бар јүргем.
Тон төстөкти кайылта
Бөрүлер јаткан ис көргөм.

Күйген тере меелейдин
Жемдигин де экелгем.
Областной музейге
Экспонат! — деп көргүскөм...

Больницада тужаарда,
Слерге көп лө жолуккам.
Кажы ла чындык сөзбөргө
Жалбышка чылап жылымгам.

Жүрүм ле өлүм ортодо
Жүрегеер тирү согулган.
Одус жашту бойоордын
Кара чачаар ак турган.

— Олзөм дө төрөл јеримнин
Олөни болорым! — дегенеер, —
Өскө атка мингемде,
Жол албайтам — дегенеер...

Јаштан ала иштенген
Јолоорды бир тун јарыткан.
Орооныс слерге ол тушта
Орден берип уткыган.

Кижинин салымы сан башка,
Је онын да Слер ээзи!..
Јакшы болзын, Карана! —
Чөлдөр, туулар балазы...

Москва — Горно-Алтайск,

1965—1970 јј.

БАЖАЛЫКТАР

Поэттин алтамдары	5
Аргымактын мангы	7
I. Бу телекейди сананзам	10
Улус ла ӱйлӱр	12
Мен бийикти сууидим	15
Меге жарап жат бугун	16
Менин одым	17
Москва	18
Тус	20
Жайым	22
Куйуп те калза, жыгылбаган агаштар	24
Туранын жанында ӱскӱн агаш	25
Жебрен жанду кижинин жолы	27
Этенов Сорпонго кереес улгер	29
Жастын туну	32
Тан жарып келерде, ол ӱлгӱн	33
Уулым куучындап уренет	34
Та ненин учун андый	36
Жай ӱткӱн — катап ла кус	37
Кайрылык, Кайрылык,	38
Мен адама туштагам	40
Мен жеримде, Сооктӱ-Кобыда	42
Сурактар ла каруулар	43
Энем, кажы ла кижиде	44
Уулым школдон келерде	45
Кардын жолына корӱдим	47
Жаш жаап жат	48
Бу кожонды жаантайын	49
Менин улгерлерим	50
Меге жаантайын.	52
Жоголып калган куштар	54
Зоопарктар	57
Л. Н. Толстойдын соӱги	58
Ойим керегинде	60
Москванын айлаткыжы	62
Аракы деп неме ӱлтӱр жат бисти	65
II. Таным улустын журуктары	66
Шофер	68
Агроном	70
Врач	72
Бир тун (поэма-очерк)	74

Укачин Борис Укачинович

БЕГ АРГАМАКА

Стихи

на алтайском языке

Редакторы В. Т. Самыков, Л. В. Кожышев.
Художник З. Янсон. Художественный редактор
И. И. Митрофанов. Технический редактор
М. Г. Шелепова. Корректоры А. А. Боконокова,
В. Т. Самыкова, В. Е. Санашкина.

АН 09084. Сдано в набор 10/I 1973 г. Подписано
в печать. 13/III 1973 г. Формат 70×90 ¹/₃₂.
Усл. печ. л. 3,51. Уч.-изд. л. 3,13. Заказ 305.
Тираж 1000 экз. Цена 33 коп.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного
издательства, пр. Коммунистический, 44.
Горно-Алтайская типография, пр. Коммунистический, 27.

33 акча

37527

